

JUBILACIÓ FLEXIBLE

Sergi Jiménez Martín

UPF i Barcelona GSE

Yarine Fawaz

CEMFI

Les dificultats financeres derivades de l'envelliment per als sistemes de pensions contributius de repartiment (PAYG) són àmpliament conegudes. La recerca de sostenibilitat s'ha centrat en solucions paramètriques (per exemple, endarreriment de l'edat de jubilació normal, pràcticament d'un any en els últims quinze als països de l'OECD) i/o inclusió de mecanismes d'ajust automàtic (vegeu Sánchez, 2017). Una tercera via explorada en alguns països, constatada una major longevitat i millor salut dels individus (aquí), consisteix a permetre (amb possibles restriccions) una major compatibilitat entre treballar i percebre una pensió. La lògica d'aquest mecanisme se sosté en la relació existent entre els tipus impositius efectius suportats pels treballadors de més edat i l'oferta de treball per a ells (Gruber i Wise, 1999 i 2004).

Interpretant una major compatibilitat com un menor tipus impositiu efectiu, es podria esperar un augment en l'esforç laboral de les persones grans, més ingressos per contribucions i, potser, una millora de la situació financera de l'individu. A més, la possibilitat de compatibilitzar feina i pensió obre una nova via d'assegurament davant de possibles retallades (inesperades) dels drets de pensió que esperen els individus. Això és especialment important per a aquella fracció de la població que no pot estalviar de manera complementària a la pensió pública i que, en la vellesa, gaudeix de relativament bona salut.

El panorama internacional mostra una gran diversitat institucional en la regulació de la relació entre feina i pensió. La tendència general és cap a incrementar la compatibilitat, especialment a partir de l'edat normal de jubilació (ENR). A la **figura 1** observem que entre les edats que precedeixen l'ENR, la compatibilitat sol anar acompanyada de restriccions més o menys severes. En

canvi, a partir d'aquesta, comença a dominar la compatibilitat sense restriccions. Observem un gran ventall d'opcions que s'estén des de la plena compatibilitat de feina i cobrament de pensió (Regne Unit o Alemanya) fins als casos de completa incompatibilitat en què hi ha una vinculació fèrria entre el cobrament de pensió i l'abandonament del mercat de treball (com l'existent a Espanya abans del 2011).

En aquest treball estudiem, a partir de les dades del Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE, www.share-data.org) i de manera molt descriptiva, la decisió de compatibilitzar pensió i feina en un gran nombre de països d'Europa i com aquesta depèn del grau de compatibilització, de l'estat de salut i del nivell d'educació.

Troblem que el grau de compatibilització augmenta amb un test d'ingressos menor (un menor impost a la pensió durant la compatibilització), és més gran per als més educats i els que tenen millor salut. La resta del treball s'estructura de la manera següent: a la secció 1, revisem la literatura sobre el tema. A la secció 2, analitzem l'evidència descriptiva i l'evidència multivariant per al conjunt dels països present en el SHARE. A la secció 3, presentem

Figura 1. Compatibilitat feina-pensió en alguns països al voltant de 2017

	Compatible amb jubilació anticipada?	Compatible amb jubilació normal?
No és possible	República Txeca, Estònia, Hongria, França*, Irlanda*, Israel*, els Països Baixos* i Polònia. *No tenen jubilació anticipada. A França depèn dels casos.	
Total	Hongria (fins al 2007), Itàlia, Portugal, Suècia i els Estats Units.	Àustria, República Txeca, Estònia, França, Alemanya, Hongria, Irlanda, Israel, Itàlia, Luxemburg, Polònia, Portugal, Suècia, la Gran Bretanya i els Estats Units
Possible amb certs requisits	Àustria, Bèlgica, Dinamarca, Alemanya, Grècia, Luxemburg, Eslovènia, Espanya i Suïssa.	Bèlgica, Dinamarca, Grècia, els Països Baixos, Eslovènia, Espanya i Suïssa.

Font: Sistemes de protecció social. MISSOC.

els principals determinants en un context multivariant per al cas d'Espanya. Finalment, la secció 4 presenta unes breus conclusions.

1. Literatura

La literatura prèvia (tant en forma reduïda, Baker i Benjamin, 1999, i Disney i Smith, 2002; com estructural, Gustman i Steinmeier, 2004, o finalment teòrica, Cramer *et al.* 2006 i 2008) ha trobat efectes destacables en l'oferta de treball i efectes petits sobre la decisió de cobrament de pensions. La majoria d'aquests estudis s'han centrat en anàlisi dels efectes dels "tests d'ingressos" sobre la renda laboral dels pensionistes.

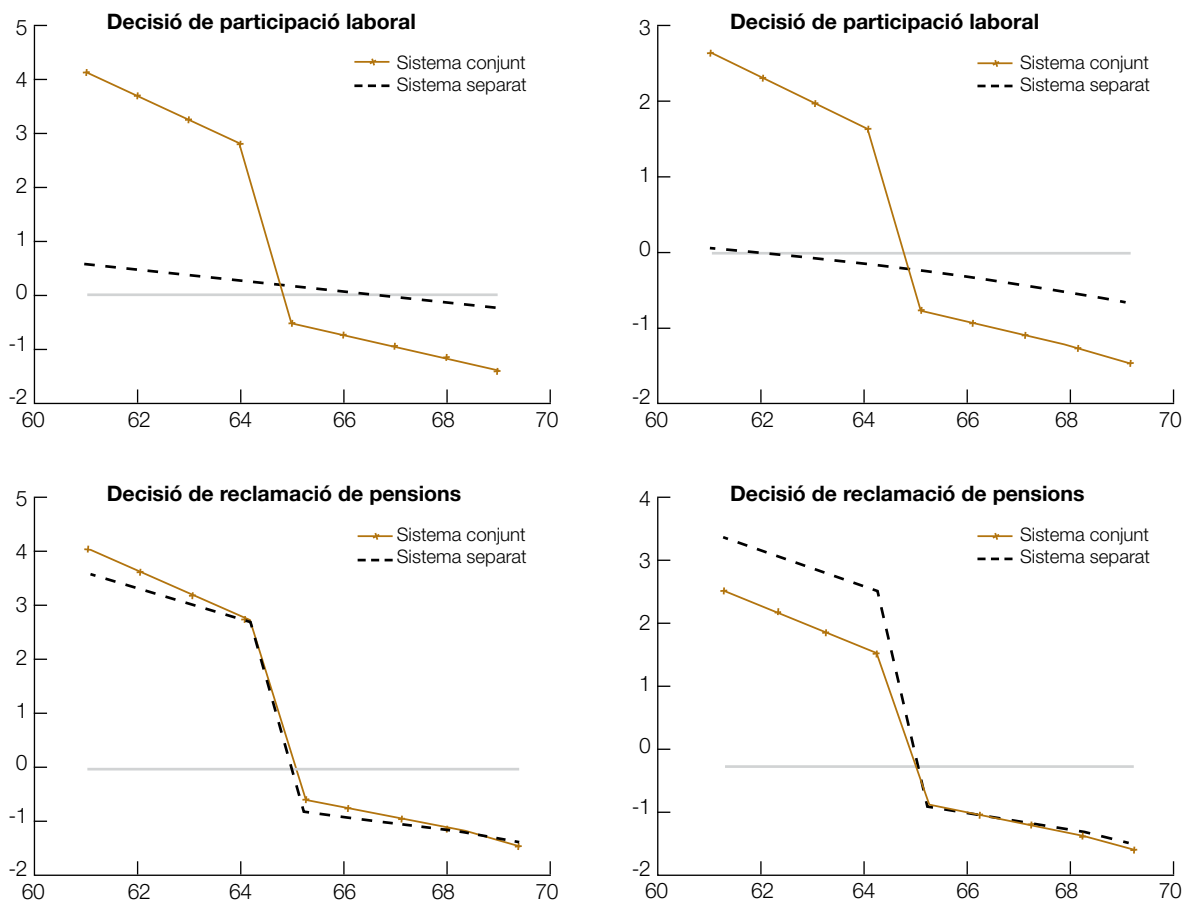
Què ens diu la teoria de cycle vital sobre la compatibilitat ocupació/pensió?

En un treball conjunt amb Alfonso Sánchez, en progrés, analitzem les conseqüències de separar les decisions de cobrament de la

pensió (*claiming*) i la feina en un model de cycle vital amb restriccions de crèdit. En el mateix treball estenem el model de cycle vital de Sánchez-Martín (2002), utilitzat, per exemple, en Jiménez-Martín i Sánchez-Martín (2007, 2015). Es tracta d'un model en temps continu en què els agents decideixen, a cada edat, el moment òptim de jubilació i els millors perfils de consum, estalvi i hores treballades. Per a això tenen en compte el procés dinàmic dels seus ingressos laborals, la seva expectativa de supervivència i els retorns obtinguts per l'estalvi (ateses les seves decisions de cartera).

La **figura 2** representa la regla de decisió sobre feina (panell superior) i decisió de sol·licitar la pensió (panell inferior) per a dos individus representatius. Les implicacions de la compatibilitat són bastant clares. En passar d'un sistema incompatible (blau) a un de compatible (marró), la decisió de demanar la pensió no varia gaire, però la decisió de treballar pot variar molt, en ambdues direccions.

Figura 2. Regles de decisió sobre feina i sol·licitud de pensió en un model de cycle vital

La compatibilitat ha augmentat en el temps tant en les edats de jubilació anticipada com després de l'edat normal de jubilació

Depenent del pes de les poblacions (i com evolucionin en el temps) que volen treballar més (esquerra) i menys (dreta), i de les restriccions, test d'ingressos (aquí), que s'imposi a cada situació, pot augmentar o disminuir l'oferta de treball. En principi la propensió a compatibilitzar augmenta amb el nivell d'educació i l'estat de salut.

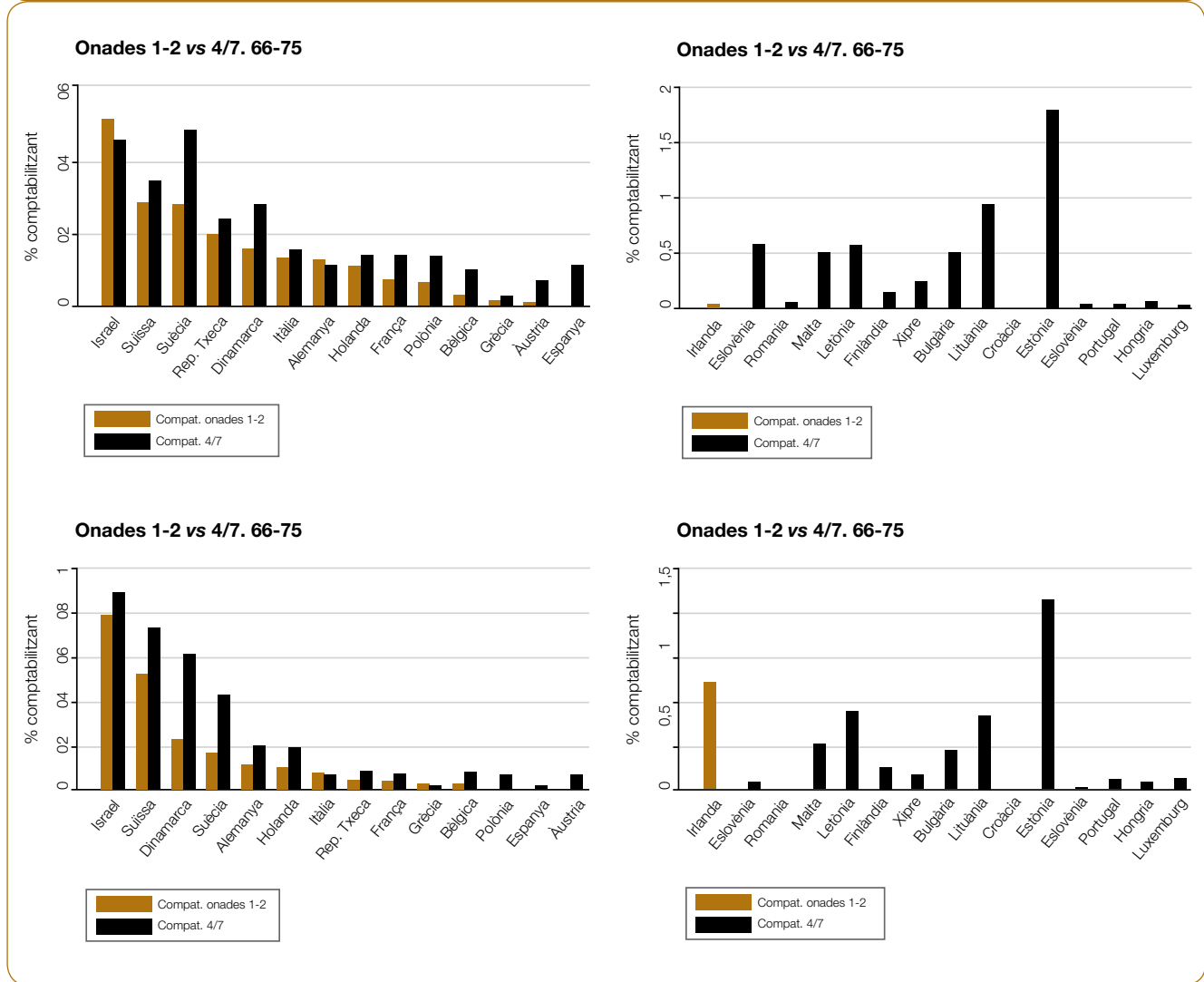
De fet, a Jiménez-Martín i Sánchez-Martín (2015) es mostra que la separació de les decisions de cobrament de pensió i d'oferta de treball (jubilació) és bona per al benestar de la majoria dels individus i també per a la Seguretat Social.

2. Evidència preliminar amb dades del SHARE

2.1. Evidència descriptiva

La figura 3 presenta evidència en dos moments del temps (2004-2006 i 2011-2017) sobre compatibilitat per a individus de 60-65 (panell esquerre) i 66-75 (panell dret) utilitzant dades del conjunt de països presents en el SHARE (dividits en dos grups). Cal fer notar que alguns països no són presents a la mostra del primer període i sí en el segon. La fracció d'individus en un rang d'edat compatibilitzant varia substancialment entre 0 (per exemple,

Figura 3. Compatibilitat pensió-feina. Països del SHARE. 60-65 i 66-75

a Espanya en algun període) i gairebé el 20% a Estònia. Resulta evident que la compatibilitat ha augmentat en el temps tant en les edats de jubilació anticipada com després de l'edat normal de jubilació. Cal destacar també que la compatibilitat és relativament més important en aquells països que hi posen menys pegues (encara que això podria amagar altres factors, com la generositat relativa a cada rang d'edats i a cada país, que de moment no considerem).

Quins factors expliquen la compatibilitat?

Encara que no puguem qualificar-lo com a evidència causal, les **figures 4 i 5**, restringida als països presents en ambdós períodes, ens il·lustra sobre dos dels més importants el 2013-2017 (onades 4 a 7 del SHARE): educació i salut respectivament. En la mesura que aquests factors afectin positivament i millorin amb el temps (com així sembla indicar-ho l'evidència disponible, vegeu sobre això el recent informe de l'OECD (2017), *Preventing age inequality*).

Respecte a l'educació, veiem que en ambdós grups d'edat, en general, la compatibilitat augmenta amb el nivell educatiu. Per al cas d'Espanya també és així, encara que és més difícil de percebre, ja que la propensió a compatibilitzar no arriba (ni de lluny) a l'1%.

A la **figura 5** presentem els mateixos conceptes per a tres indicadors de salut: tenir bona o mala salut autopercebuda, tenir dos o més problemes de salut crònics i tenir força d'agafada

(*grip strength*). En els tres casos i per als dos grups d'edat i a pràcticament tots els països (inclòs Espanya, encara que en aquest cas, és difícil de percebre) observem que la propensió a compatibilitzar és més gran entre aquells amb millor salut, menys problemes crònics i més força d'agafada.

2.2. Evidència multivariant

En aquesta secció, estudiem de forma multivariant (en el marc d'un model de probabilitat lineal) els principals determinants de la decisió de compatibilitzar als països europeus. En la nostra regressió analitzem una mostra de fins a 29 països que participen en el SHARE en algun moment des de l'onada inicial el 2004 fins a l'última disponible, el 2017 (onada 7).

En la nostra senzilla regressió incorporem característiques individuals (edat, diversos indicadors de l'estat de salut i nivell d'educació) així com factors institucionals (edats de jubilació normal i anticipada), nivell de compatibilitat (plena, parcial o incompatibilitat) en dos rangs d'edat que considerem rellevants (entre l'edat anticipada i la normal, i posteriorment a l'edat normal de jubilació), interaccions entre compatibilitat parcial i nivell d'educació i salut i, finalment, distància respecte a l'edat normal de jubilació.

Els resultats de l'anàlisi es presenten a la **taula 1**. Les dues primeres columnes ens presenten els resultats bàsics de l'anàlisi per a tota la mostra. Trobem que la probabilitat és més gran per al grup de 65-69, per als que tenen educació superior (especialment aquells que tenen bona salut), per als que tenen millor

Figura 4. Compatibilitat i educació. Països del SHARE. 60-65 i 66-75

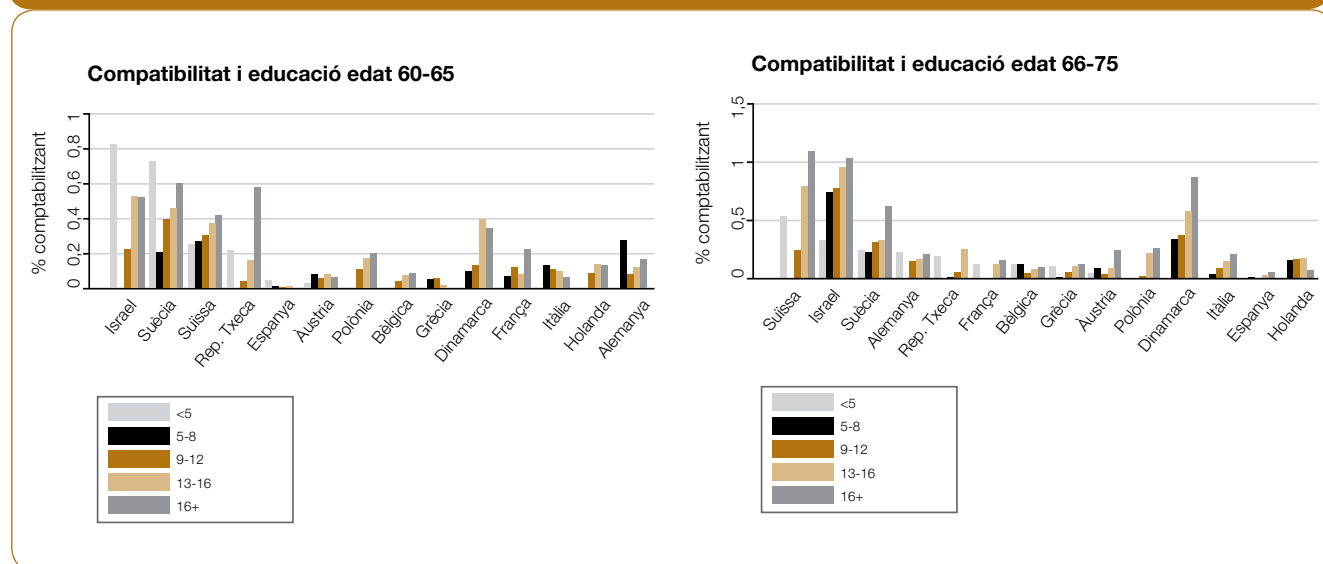
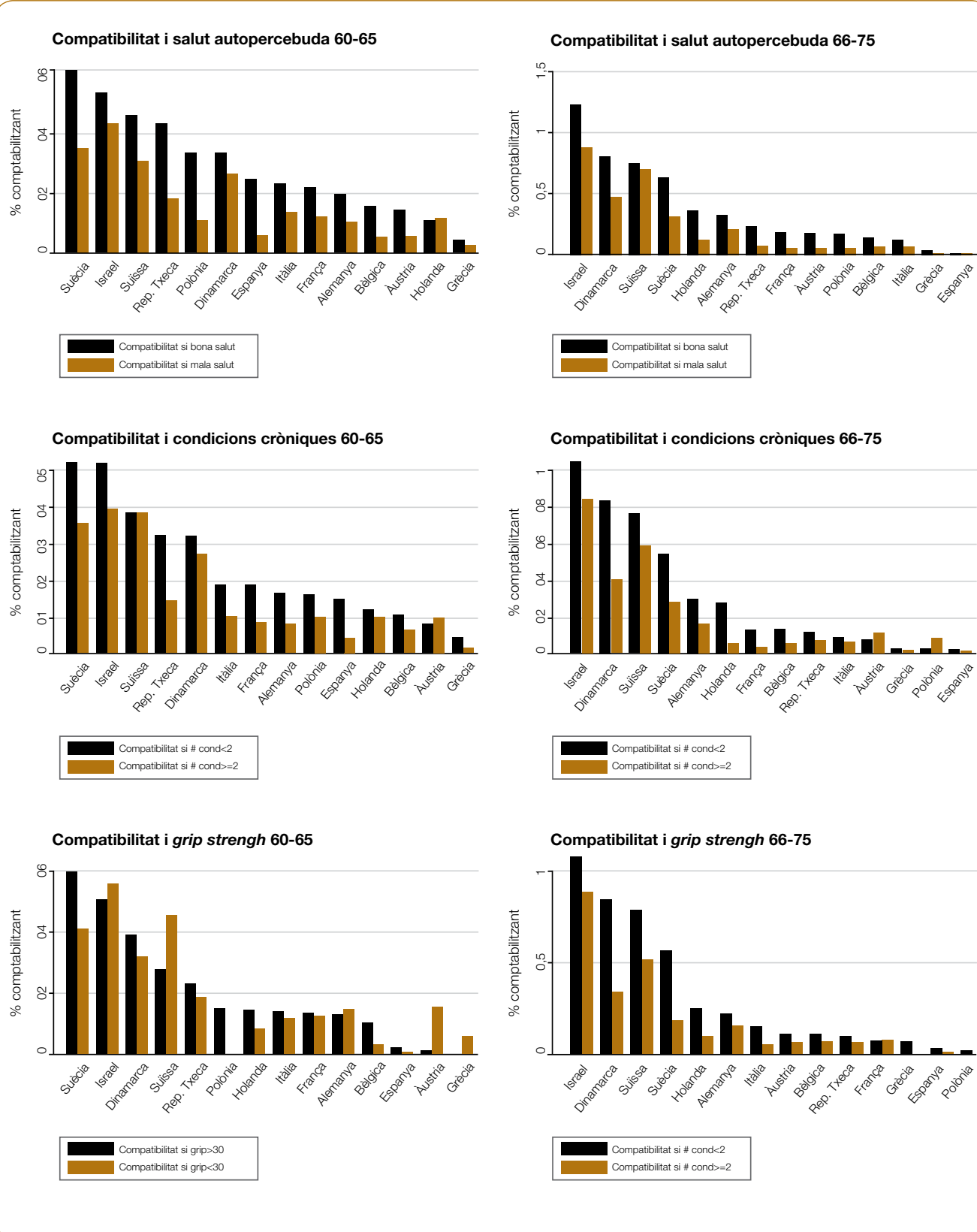

Figura 5. Compatibilitat i indicadors de salut. Països del SHARE. 60-65 i 66-75

salut, i menys problemes crònics i que augmenta amb el pas del temps (amb les successives onades del SHARE).

Especialment importants són les variables que recullen el grau de compatibilitat (parcial o total). La compatibilitat parcial té un efecte positiu (excepte per a les dones), però no significatiu. Alternativament, la compatibilitat plena o total té un marcat efecte positiu, al voltant d'un 2% en tots els casos.

Respecte a les interaccions introduïdes, trobem que la interacció de la compatibilitat parcial amb l'educació té un efecte negatiu, i la interacció amb la mala salut, positiu. D'altra banda, la distància a l'edat normal de jubilació afecta negativament, en aquest cas, en la línia del que s'esperava. Finalment, respecte al gènere, l'evidència presentada a les columnes (3) i (4) revela que no hi ha grans diferències respecte al gènere en les variables d'educació i salut.

3. Evidència per a Espanya

3.1 El context recent

Fins al 2013 la compatibilització entre pensió contributiva i feina era pràcticament impossible; si bé hi havia la possibilitat de jubilació parcial o flexible, aquestes no es poden considerar pròpiament com a formes de compatibilització, ja que segueixen més un concepte de temps (es divideix un hipotètic 100 entre pensió i feina) que d'ingressos.

Des del 2013 (la Llei 27/2011, d'1 d'agost, sobre actualització, adequació i modernització del sistema de Seguretat Social i posteriorment el Reial decret llei 5/2013, de 15 de març) és possible la compatibilització encara que sota condicions molt restrictives, especialment per als treballadors per compte d'altri. Així, els pensionistes que vulguin compatibilitzar la seva pensió amb la feina hauran d'haver complert (1) l'edat legal d'accés a la jubilació ordinària i (2) haver assolit una taxa de reposició de la base reguladora del 100% (també és possible rebre la pensió de jubilació i treballar per compte propi si els ingressos anuals totals no superen el salari mínim interprofessional en còmput anual i sense l'obligació de cotitzar per les prestacions de la Seguretat Social). Finalment, l'empresa que els contracta haurà de mantenir la (resta) del lloc de treball durant un període substancial. La quantia de la pensió serà equivalent al 50% de l'import resultant en el reconeixement inicial. Durant el període en què es continui desenvolupant la feina, els empresaris i els treballadors cotitzaran a la Seguretat Social únicament per incapacitat temporal i per contingències professionals, encara que estaran subjectes

a una cotització especial de solidaritat del 8% (la qual cosa és discriminatòria respecte a altres treballadors).

Quin resultat pràctic ha tingut la llei?

La **taula 2** resumeix els que al final de cada any han optat per la compatibilitat en un o un altre règim de cotització. Al setembre del 2018 només 48.264 treballadors havien optat per la compatibilització, el 84,4% d'aquests, autònoms. Prenent la xifra més recent de jubilats entre 65 i 74 anys com a referència, veiem que hi ha uns 0,6 milions de jubilats autònoms i 2,85 milions per compte d'altri en aquest rang d'edats. Amb aquestes xifres, observem que la probabilitat mitjana de compatibilitzar és 6,75% en el règim d'autònoms i 2,5% en el règim general (molt semblant a la mitjana que es troba en el SHARE). És a dir, és un 2.600% més probable compatibilitzar si s'és autònom que si s'és treballador per compte d'altri!

Ressenyem que, recentment, la reforma dels autònoms (Llei 6/2017) introdueix la compatibilització sense penalització per a aquells autònoms amb com a mínim un treballador per compte d'altri, cosa que, tot i que beneficiosa per a aquest col·lectiu, sens dubte hauria d'haver augmentat la bretxa entre col·lectius. Tanmateix, això no sembla que s'hagi observat encara, probablement per alguna restricció a aquesta possibilitat.

3.2. Els resultats de la regressió

Per finalitzar, presentem a la **taula 3** els resultats específics per a Espanya. Aquests mostren que, amb les dades disponibles, no hi ha un clar factor explicatiu de la (escassa) compatibilitat observada. Quan reproduïm l'anàlisi per a homes i dones per separat, veiem que la (mala) salut i en menor mesura l'educació no són factors significatius per a les dones i sí que ho són per als homes. Sens dubte, molt marge de millora en el cas d'Espanya, i que denota que les restriccions a la compatibilització continuen sent encara fortes.

4. Conclusions

En aquest treball hem revisat breument la situació respecte a la compatibilització entre pensió de jubilació i ocupació en 29 països europeus participants en el SHARE.

La compatibilització entre pensió i feina és en general bona per als individus i una font d'assegurament i protecció (davant de xoc d'ingressos) per a molts d'ells. La propensió a compatibilitzar està augmentant als països europeus perquè la millora de la salut dels individus en edats avançades juntament amb les pressions

Taula 1. Determinants de la probabilitat de compatibilitzar en països del SHARE

	(1)	(2)	(3)	(4)
Dona	-0.005***	-0.005***		
	(-3.401)	(-3.497)		
55-59	0.009	0.011	0.018	0.008
	(0.095)	(0.120)	(0.169)	(0.046)
60-64	0.011	0.018	0.034	0.003
	(0.124)	(0.189)	(0.311)	(0.020)
65-69	0.014	0.024	0.037	0.015
	(0.148)	(0.263)	(0.340)	(0.090)
70+	-0.002	0.013	0.027	0.002
	(-0.024)	(0.140)	(0.245)	(0.012)
Anys educació (omesa 0-4)				
5-7	-0.006**	-0.007**	-0.008**	-0.005
	(-2.795)	(-2.906)	(-2.614)	(-1.516)
8-12	-0.004*	-0.004*	-0.005*	-0.003
	(-2.024)	(-2.041)	(-2.055)	(-0.925)
13-15	0.004*	0.005*	0.006*	0.004
	(2.055)	(2.416)	(2.162)	(1.237)
16+	0.017***	0.018***	0.019***	0.018***
	(7.212)	(7.653)	(6.086)	(4.947)
Salut (omesa excel·lent)				
Molt bona	-0.009***	-0.009***	-0.002	-0.017***
	(-4.411)	(-4.422)	(-0.600)	(-5.287)
Normal	-0.010***	-0.010***	-0.005	-0.015***
	(-4.864)	(-4.962)	(-1.662)	(-5.027)
Mala salut	-0.017***	-0.019***	-0.015***	-0.023***
	(-7.877)	(-8.645)	(-4.945)	(-6.797)
Molt mala salut	-0.030***	-0.032***	-0.028***	-0.036***
	(-11.262)	(-11.829)	(-7.625)	(-8.521)
Log (maxgrip)	0.009***	0.009***	0.006*	0.015***
	(4.544)	(4.457)	(2.222)	(4.254)
Malaltia crònica (omesa cap)				
1	-0.001	-0.001	-0.003	0.001
	(-0.801)	(-0.664)	(-1.571)	(0.496)
2	-0.005**	-0.004**	-0.004	-0.005*
	(-3.014)	(-2.846)	(-1.947)	(-2.212)
3-4	-0.007***	-0.007***	-0.007***	-0.007**
	(-4.300)	(-4.162)	(-3.414)	(-2.628)
5-20	-0.008**	-0.008**	-0.009**	-0.007
	(-3.130)	(-3.084)	(-2.806)	(-1.739)
Onada 2	0.002	0.002	0.003	0.001
	(0.934)	(1.008)	(1.062)	(0.396)
Onada 4	0.008***	0.009***	0.008**	0.010**
	(4.179)	(4.312)	(2.944)	(3.237)
Onada 5	0.007***	0.007***	0.004	0.012***
	(3.592)	(3.754)	(1.606)	(3.953)
Onada 6	0.008***	0.008***	0.005	0.014***
	(4.088)	(4.251)	(1.911)	(4.316)
Onada 7	0.048***	0.048***	0.036***	0.074***
	(5.910)	(5.862)	(3.525)	(5.041)
Edats jubilació i compatibilitat				
compat par.	0.004*	0.003	-0.001	0.005
	(2.210)	(1.256)	(-0.316)	(1.393)
compat compl.	0.019***	0.020***	0.019***	0.019***
	(12.810)	(13.088)	(9.164)	(8.140)
Edat jubil. ant	-0.001**	-0.001*	-0.001	-0.003
	(-2.617)	(-2.496)	(-1.106)	(-1.895)
Edat jubil. nor	-0.001	-0.002**	-0.001	-0.003
	(-1.510)	(-2.750)	(-1.288)	(-0.910)
intedu		-0.008**	-0.008*	-0.010**
		(-3.171)	(-2.199)	(-2.697)
Intghea		0.010***	0.014***	0.005
		(4.075)	(4.351)	(1.271)
Distància NR		-0.001**	-0.001*	-0.001
		(-2.719)	(-2.478)	(-1.257)
_cons	0.099	0.147	0.112	0.319
	(1.011)	(1.479)	(0.920)	(1.285)
	Tots	Tots	Dones	Homes
r2_a	0.069	0.069	0.076	0.064
N	1.16e+05	1.16e+05	63967.000	52068.000

Notes: intedu = anys edu >13*compatibilitat parcial; intghea = (salut regular o mala salut)*compatibilitat parcial; distància NR: distància a edat normal jubilació. Les variables fictícies representatives dels 29 països s'han omès.

Taula 2. Evolució del nombre de compatibilitzacions en la Seguretat Social espanyola

Any	Total	Autònoms	Altres règims
2013	9.094	7.517	1.577
2014	18.066	15.115	2.951
2015	25.369	21.412	3.957

2016	32.597	27.548	5.049
2017	40.159	33.704	6.455
2018*	48.264	40.794	7.470

(*) dades a 30 de setembre

Taula 3. Alguns determinants de la probabilitat de compatibilitzar a Espanya

	(1)	(2)	(3)	(4)
dona	-0.001 (-1.758)	-0.001 (-1.705)		
65-69	-0.003 (-1.032)	-0.003 (-1.111)	-0.002 (-0.968)	-0.005 (-0.788)
70+	-0.005 (-1.444)	-0.006 (-1.511)	-0.001 (-0.181)	-0.011 (-1.571)
Educació (omesa 0-4)				
5-7	-0.000 (-0.087)	-0.000 (-0.093)	0.000 (0.511)	-0.001 (-0.361)
8-12	-0.001 (-0.432)	-0.001 (-0.448)	0.000 (0.174)	-0.001 (-0.588)
13-15	0.002 (1.148)	0.002 (1.616)	-0.001 (-0.634)	0.005 (1.840)
16 +	0.001 (0.664)	0.002 (1.215)	-0.001 (-0.681)	0.005 (1.332)
Salut (omesa excel·lent)				
Molt bona	-0.004 (-1.792)	-0.004 (-1.788)	0.002 (0.941)	-0.008 (-1.906)
Bona	-0.005* (-2.090)	-0.005* (-2.088)	0.001 (0.344)	-0.007 (-1.937)
Regular	-0.005* (-2.149)	-0.006* (-2.304)	0.001 (0.507)	-0.010* (-2.299)
Mala salut	-0.005* (-2.015)	-0.006* (-2.171)	0.001 (0.312)	-0.010* (-2.031)
Malalties cròniques (omesa 0)				
1	-0.002 (-1.364)	-0.002 (-1.419)	-0.001 (-0.628)	-0.003 (-1.234)
2	-0.001 (-0.792)	-0.001 (-0.851)	-0.002 (-1.360)	-0.001 (-0.252)
3-4	-0.002 (-1.589)	-0.002 (-1.640)	-0.002 (-1.355)	-0.003 (-1.248)

5-20	-0.002 (-0.909)	-0.002 (-0.945)	-0.002 (-1.027)	-0.003 (-0.607)
Onada 2	0.000 (0.054)	0.000 (0.090)	0.000 (0.129)	0.000 (0.023)
Onada 4	0.001 (0.904)	0.001 (0.931)	0.000 (0.138)	0.003 (0.989)
Onada 5	0.002 (1.142)	0.002 (1.154)	0.001 (0.781)	0.003 (0.950)
Onada 6	-0.002 (-0.553)	-0.001 (-0.451)	-0.000 (-0.184)	-0.003 (-0.451)
Onada 7	0.009 (1.809)	0.009 (1.853)	-0.002 (-0.372)	0.019* (2.027)
Edats de jubilació i compatibilitat				
compat. parc.	0.002 (0.793)	0.002 (0.610)	-0.000 (-0.003)	0.004 (0.712)
compat. compl.	-0.006 (-1.135)	-0.006 (-0.955)	-0.004 (-0.826)	-0.008 (-0.728)
intedu		-0.003 (-1.365)	0.000 (0.243)	-0.005 (-1.299)
intghea		0.001 (0.871)	0.002 (1.421)	0.001 (0.246)
Distància NR		0.000 (0.605)	-0.000 (-1.389)	0.001 (1.229)
_cons	0.011** (2.676)	0.011** (2.671)	0.003 (0.798)	0.015* (2.000)
	Tots	Tots	Dones	Homes
r2	0.002	0.002	-0.001	0.003
N	8249.000	8249.000	4278.000	3971.000

Notes: intedu = anys edu >13*compatibilitat parcial; intghea=(salut regular o mala salut)*compatibilitat parcial; distància NR: distància a edat normal de jubilació.

derivades dels processos d'envelliment (que dificulten el finançament via repartiment i que disminueixen el pes relatiu de la població jove) que pateixen (o patiran) tots els països així l'estan facilitant. Per això, val la pena invertir una mica d'esforç a regular-la òptimament, evitant els (nombrosos) errors del passat.

En el cas espanyol també observem aquestes tendències, encara que esmorteïdes per una regulació impossible fins al 2013 i difícil a partir d'aquest any, especialment per als treballadors per compte d'altri. ■

Referències

- Baker, M.; Benjamin, D.** (1999). "How do retirement tests affect the labour supply of older men?". *Journal of Public Economics*, vol. 112, pàg. 2.751.
- Disney, R.; Smith, S.** (2002). "The Labour Supply Effect of the Abolition of the Earnings Rule for Older Workers in the United Kingdom", CeRP Working Papers 17.
- Cremer, H.; Lozachmeur, J. M.; Pestieau, P.** (2008). "Social desirability of earnings tests". *German Economic Review*, 9(2), 114-134.
- Cremer, H.; Lozachmeur, J. M.; Pestieau, P.** (2005). "Social security and retirement decision: A positive and normative approach". CORE Discussion Paper 2006/19
- Gruber, J.; Wise, D. A.** (1999). *Social Security and Retirement around the World*, University of Chicago Press.
- Gruber, J.; Wise, D. A.** (2004). "Social Security Programs and Retirement around the World: Micro-Estimation". University of Chicago Press.
- Gustman, A.; Steinmeier, T.** (1986). "A structural retirement model". *Econometrica*, vol. 112, pàg. 55.584.
- Jiménez-Martín, S.; Sánchez-Martín, S.** (2007). "An evaluation of the life-cycle effects of minimum pensions on retirement behavior". *Journal of Applied Econometrics*, 22(5), 923-950, 2007.
- Jiménez-Martín, S.; Sánchez-Martín, S.** (2015). "A life-cycle exploration of the effects of the Earning test on retirement and welfare, with an application to the Spanish case". Mimeo.
- OECD** (2017). *Preventing Ageing Unequally*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264279087-en>.
- Sánchez-Martín, A.** (2002). *Jubilación endógena y reforma del sistema público de pensiones en España*, tesis doctoral, UC3M.
- Sánchez-Martín, A.** (2017) *Proyecciones financieras y de bienestar del sistema español de pensiones: modelización en equilibrio general*, eee2017-03, FEDEA.